

PRIEŠPENSINIO AMŽIAUS (60–64 M.) ASMENŲ UŽIMTUMO GALIMYBĖS: SKAITMENINĖ SAVIVOKA IR REGIONINĖ POLIARIZACIJA

INGA NOMEIKIENĖ¹

Lietuvos socialinių mokslų centras, Sociologijos institutas, Klaipėdos universitetas (Lietuva)

ANOTACIJA

Šiame straipsnyje analizuojamas priešpensinio amžiaus (60–64 m.) asmenų užimtumas ir jo sąsajos su skaitmeniniu raštingumu bei subjektyvia sveikatos būkle Lietuvoje. Tyrimo tikslas – nustatyti pagrindines technologines ir socialines kliūtis, ribojančias vyresnio darbingo amžiaus asmenų motyvą ir galimybes išlikti darbo rinkoje regioninės atskirties sąlygomis. Atlikta antrinė duomenų analizė, remiantis 2025 m. reprezentatyviosios Lietuvos gyventojų apklausos duomenimis ($n = 650$). Taikyta lyginamoji analizė, skirstant respondentus į dvi amžiaus grupes (50–59 m. ir 60–64 m.) ir vertinant jų deklaruojamą skaitmeninį raštingumą pagal gyvenamąją vietą bei išsilavinimą. Tyrimas atskleidė ryškų regioninę poliarizaciją: kaimo vietovėse žema arba nulinė skaitmeninė 60–64 m. asmenų savivoka siekia 23,9 %, tuo tarpu sostinėje šis rodiklis eliminuotas. Nustatyta, kad aukštasis išsilavinimas veikia kaip apsauginis veiksnys nuo technologinės izoliacijos, tuo tarpu asmenys, turintys vidurinį išsilavinimą, paprastai pasižymi tik bazinėmis kompetencijomis, kurių skaitmenizuotoje darbo rinkoje nepakanka. Priešpensinio amžiaus asmenų užimtumo trajektorijas Lietuvoje lemia kompleksinė mažėjančių investicijų į žmogiškąjį kapitalą, prastesnės subjektyvios sveikatos būklės ir skaitmeninio pasitikėjimo trūkumo tarpusavio sąveika. Straipsnyje daroma išvada, kad aktyvus senėjimas regionuose dažnai tampa priverstiniu aktyvumu, kuris nulemtas ekonominio nepritekliaus, o ne sėkmingos technologinės adaptacijos.

RAKTAŽODŽIAI: *priešpensinis amžius, užimtumas, skaitmeninis raštingumas, geografinė stratifikacija, socialinė gerontologija.*

ABSTRACT

This article analyses the employment of people of pre-retirement age (60 to 64 years old), and its links to digital literacy and subjective health status in Lithuania. The aim of the study is to identify the main technological and social barriers limiting the motivation and opportunities of older working-age people to remain in the labour market in the context of regional exclusion. Secondary data analysis was performed for the study, using data from a representative survey of the Lithuanian population in 2025 ($n=650$). Comparative analysis was applied, dividing respondents into two age groups (50 to 59 years and 60 to 64 years), and assessing their declared digital literacy according to place of residence and education. The study revealed a clear regional polarisation: in rural areas, low or zero digital self-awareness among 60 to 64-year-olds reaches 23.9%, while in the capital this indicator is eliminated. It was found that higher education acts as a protective factor against technological isolation, while people with secondary education usually have only basic competencies that are insufficient in the digitalised labour market. The employment trajectories of pre-retirement age people in Lithuania are determined by the complex interaction between declining investment in human capital, poorer subjective health status, and a lack of digital trust. The article concludes that active ageing in regions often becomes forced activity, determined by economic deprivation rather than successful technological adaptation.

KEY WORDS: *pre-retirement age, employment, digital literacy, regionality, social gerontology.*

JEL KLASIFIKACIJA: J14, J24, R23

DOI: <https://doi.org/10.15181/rfds.v49i2.2815>

Įvadas

Lietuvos regioninė politika pastaraisiais metais susiduria su intensyvia depopuliacija ir sparčiu gyventojų senėjimu (Mikulionienė, 2023). 60–64 m. asmenys, kuriems iki senatvės pensijos liko mažiau nei penke-

¹ Inga Nomeikienė – Lietuvos socialinių mokslų centro Sociologijos instituto doktorantė, Klaipėdos universiteto Socialinių ir humanitarinių mokslų fakulteto lektorė

Moksliniai interesai: aktyvus senėjimas, skaitmeninė atskirtis, regioninė socialinė politika, vyresnio amžiaus asmenų užimtumas
El. paštas: inga.nameikiene@ku.lt

ri metai, patiria specifinę geografinę ir technologinę atskirtį, kurią stiprina ne tik įgūdžių stoka, bet ir su amžiumi susiję stereotipai bei ribota mokymosi infrastruktūra (Turek, 2020; OECD, 2023). Skirtingai nei didmiesčiuose, regionuose vyresnio amžiaus asmenys sudaro pagrindinę darbo jėgos dalį (Aidukaitė, Blažienė, 2021).

Temos aktualumas ir naujumas. Aktyvaus senėjimo įgyvendinimo politika regioniniu lygmeniu išlieka fragmentiška (Walker, Maltby, 2012). 60–64 m. asmenys, kuriems iki senatvės pensijos liko mažiau nei penkeri metai, patiria atskirtį. Didmiesčių infrastruktūra leidžia šiai grupei lengviau pritapti skaitmenizuotose darbo vietose, tuo tarpu kaimiškose vietovėse ribotas mobilumas, prastesnis susisiekimas viešuoju transportu ir skaitmeninių įgūdžių stoka tampa esminėmis ankstyvą pasitraukimą iš darbo rinkos arba ilgalaikį nedarbą lemiančiomis priežastimis (Gedvilaitė-Kordušienė, Rapolienė, 2023; Schuring ir kt., 2007).

Šiuolaikinė darbo rinka patiria ir spartų visuomenės senėjimą, ir procesų skaitmenizaciją (World Economic Forum, 2020). Šios grupės asmenys, ypač gyvenantys regionuose, dažnai patiria amžiaus nulemtą sveikatos silpnėjimą, technologinį nekonkurencingumą ir ribotas vietos darbo rinkos galimybes (Alavinia, Burdorf, 2008). Suprasti, kaip skaitmeninis raštingumas ir gyvenamoji vieta veikia šios grupės motyvaciją dirbti, būtina siekiant išvengti jų socialinės atskirties likus keleriems metams iki pensijos (Walsh ir kt., 2021).

Siekiant visapusiškai suvokti priešpensinio amžiaus asmenų elgsenos ypatumus, šiame straipsnyje pasitelkiama socialinės gerontologijos teorijų analizė. Veiklos ir tęstinumo teorijos leidžia interpretuoti, kaip skaitmeninis raštingumas tampa socialinio bei darbinio vaidmens išlaikymo priemone (Lytle ir kt., 2015). Šiame straipsnyje veiklos teorija remiamasi analizuojant, ar skaitmeninis raštingumas gali būti laikomas ištekliu, kuris leistų 60–64 m. asmenims išlikti aktyviems darbo rinkoje, ar regioninė atskirtis šią galimybę atima. Remiantis tęstinumo prieiga, bus vertinama, kaip vyresnio amžiaus darbuotojai integruoja technologijas siekdami išlaikyti savo profesinę tapatybę, užuot keitę veiklos pobūdį. Tuo tarpu pasitraukimo teorija padeda paaiškinti vyresnio amžiaus asmenų psichologines baimes ir nenorą priimti naujoves, asmenims pasirinkus pasyvaus stebėtojo poziciją (Hardy, Reyes, 2016).

Mokslinėje literatūroje pripažįstama, kad vyresnių darbuotojų įsidarbinimo galimybės regionuose yra prastesnės, tačiau trūksta detalių tyrimų, kur būtų analizuojamos specifinės būtent priešpensinio amžiaus (60–64 m.) asmenų nuostatos ir pasirengimas skaitmeninei transformacijai regiono kontekste. Vyresnių darbuotojų galimybės dalyvauti darbo rinkoje priklauso nuo socialinės įtraukties principų ir individualizuotų paslaugų prieinamumo (Skučienė ir kt., 2015). Iškyla probleminis klausimas: kaip gyvenamoji vieta, sąveikaudama su asmens išsilavinimu, lemia priešpensinio amžiaus asmenų skaitmeninius įgūdžius ir jų motyvaciją išlikti darbo rinkoje? 60+ metų asmenys regionuose dažnai lieka darbo rinkoje ne dėl to, kad siekia savirealizacijos, o dėl ekonominio būtinumo (Navickė, Straševičiūtė, 2023; Zitikytė, 2019).

Skaitmeninė transformacija sukuria naują socialinės nelygybės formą – skaitmeninę stratifikaciją. Nors aktyvus senėjimas skatina visų grupių įsitraukimą, empiriškai stebima, kad priešpensinio amžiaus asmenų technologinė adaptacija nevienoda. Tai labai priklauso nuo ankstesnės profesinės patirties ir geografinės vietos (Turek, 2020; Walker, 2012).

Tyrimo objektas – priešpensinio amžiaus asmenų užimtumo determinantai subjektyvaus skaitmeninio raštingumo kontekste.

Tyrimo tikslas: išanalizuoti priešpensinio amžiaus (60–64 m.) asmenų subjektyvios skaitmeninių įgūdžių savivokos ir motyvacijos tęsti darbinę veiklą ypatumus gyvenamosios vietos bei išsilavinimo kontekste.

Darbo uždaviniai:

- Susisteminti socialinės gerontologijos teorines prieigas, pagrindžiant priešpensinio amžiaus asmenų užimtumo ir technologinės adaptacijos prielaidas.
- Atskleisti 60–64 m. asmenų skaitmeninės atskirties bruožus, apžvelgiant skaitmeninio raštingumo pasiskirstymą pagal gyvenamąją vietą ir išsilavinimą.
- Palyginti priešpensinio amžiaus asmenų motyvacijos tęsti darbinę veiklą ir jų nuostatų dėl mokymosi visą gyvenimą tendencijų skaitmenizacijos kontekste.

Tyrimo metodai:

- mokslinės literatūros sisteminė analizė;
- antrinė duomenų analizė. Empirinę tyrimo dalį sudaro antrinė 2025 m. balandžio mėnesį vykdytos reprezentatyvios apklausos ($N = 650$) duomenų analizė (Užimtumo tarnyba, 2025b). Duomenims apdoroti taikyta aprašomoji statistinė ir lyginamoji analizės, siekiant nustatyti skirtingų amžiaus ir vietovės grupių tendencijas, išskiriant priešpensinio amžiaus (60–64 m., $n = 267$) asmenų grupę ir lyginant ją su 50–59 m. ($n = 383$) respondentais.

Autorės indėlis apima savarankišką antrinių duomenų interpretaciją, pritaikant socialinės gerontologijos teorinį karkasą.

1. Vyresnio amžiaus asmenų užimtumo ir skaitmeninės įtraukties teorinės prieigos

Mokslinėje literatūroje, gerontologijoje, pasitraukimo teorijoje senėjimas suvoktas kaip natūralus, abipusis asmens atsiribojimas nuo visuomenės (Hardym, Reyes, 2016). Šiuo požiūriu priešpensinis amžius (60–64 m.) traktuotas kaip socialinių vaidmenų atsisakymo parengiamoji fazė. Tačiau šiuolaikinė socialinė politika ir mokslininkai tokį požiūrį kritikuoja. Teigiama, kad skatinti vyresnius žmones tiesiog pasitraukti yra tas pats, kas juos diskriminuoti dėl amžiaus ir stumti į vienetą. Tad dabar labiau stengiamasi padėti žmogui išlikti savarankiškam ir suteikti jam galimybių pačiam priimti sprendimus (Walker, Maltby, 2012). Šiame kontekste svarbu įvertinti, ar Lietuvos regionų infrastruktūra leidžia vyresnio amžiaus asmenims tokį savarankiškumą įgyvendinti, ar skaitmeninė atskirtis tampa nauja – užslėpta pasitraukimo forma.

Esminis lūžis įvyko įsigalėjus aktyvaus senėjimo požiūriui, kurį Pasaulio sveikatos organizacija (World health organization, 2015) apibrėžia kaip galimybių optimizavimo procesą, siekiant užtikrinti sveikatą, dalyvavimą ir saugumą. Aktyvaus senėjimo koncepcija iš esmės pakeitė užimtumo sampratą, darbas vyresniame amžiuje nebelaikomas tik ekonomine funkcija, jis tampa socialinės integracijos ir psichologinės gerovės garantija (European Commission, 2012). Pasak S. Mikulionienės (2011), aktyvaus senėjimo modelis verčia peržiūrėti institucines struktūras, kurios Lietuvoje vis dar dažnai remiasi pasyvios paramos mechanizmais. Lietuvos statistiniai rodikliai patvirtina Europos gyvenimo ir darbo sąlygų gerinimo fondo (Eurofound, 2021) pastebėtą tendenciją: nors vyresnio amžiaus asmenų (60–64 m.) užimtumo lygis dėl ilginamo pensinio amžiaus kyla, vėlyvoji karjera tampa vis labiau segmentuota. Tai reiškia, kad aukšto kvalifikacijos lygio asmenys sėkmingai išlaiko pozicijas, o menką kvalifikaciją turintys darbuotojai regionuose priverstinai išstumiami iš rinkos dėl sveikatos ir turimų technologinių įgūdžių neatitikimo. Veiklos teorija teigia tiesioginį asmens aktyvumo ir pasitenkinimo gyvenimu tarpusavio ryšį (Lytle ir kt., 2015). Remiantis šia teorija, prarasti darbiniai vaidmenys turi būti pakeisti naujais, siekiant išlaikyti asmens pasitikėjimą savimi. Tačiau empiriškai svarbu skirti laisvai pasirinktą ir priverstinį aktyvumą, kuris Lietuvoje dažnai nulemtas mažų pensijų ir ekonominio nesaugumo, o ne noro siekti naujų darbinų vaidmenų. 60–64 m. asmenų, ypač gyvenančių regionuose, grupėje fiksuotas atotrūkis tarp teorinio aktyvumo siekio ir praktinių galimybių tai įgyvendinti. Kaip pažymi K. Turek'as ir kt. (2020), moderniose visuomenėse vyresni darbuotojai susiduria su struktūriniu atsilikimu – situacija, kai jų noras išlikti aktyviems darbo rinkoje pralenkia pačios sistemos pokyčius, o jiems kelią pastoja neigiamos darbdavių nuostatos ar technologinių įgūdžių stoka. Tai lemia priverstinį, o ne savanorišką pasitraukimą iš darbo rinkos.

Analizuojant priešpensinio amžiaus asmenis pastebima, kad produktyvumas yra tiesiogiai priklausomas nuo išorinių determinantų, išsilavinimo ir gyvenamosios aplinkos. Lietuvoje vykdyti tyrimai (Skučienė ir kt., 2015; Brazienė ir kt., 2017) atskleidžia, kad nors oficialioji politika skatina aktyvumą iki pat pensijos, realybėje 60+ grupė dažnai atsiduria ten, kur senosios (pasyvaus laukimo) ir naujosios (aktyvaus dalyvavimo) nuostatos konkuruoja tarpusavyje.

Gyvenimo eigos teorija socialinėje gerontologijoje užima svarbią vietą aiškinant, kaip asmens senėjimo procesą nulemia ankstesni gyvenimo etapai, priimti sprendimai ir socialiniai kontekstai (Elder, 1994). Tai leidžia suprasti vyresnio darbingo amžiaus asmenų (50+), ypač priešpensinės grupės (60–64 m.), elgseną darbo rinkoje ne kaip izoliuotą reiškinį, o kaip ilgalaikės raidos rezultatą. Pasak M. Kohli (2007), žmogaus

gyvenimas priklauso tiek nuo jo paties priimtų sprendimų, tiek nuo valstybės taisyklių bei institucinės aplinkos. Asmens išsilavinimas, įgyta kvalifikacija ir darbo patirtis formuoja jo atsparumą darbo rinkos sukrėtimams (Heinz, Krüger, 2001). Priešpensiniame amžiuje (60–64 m.) šis kapitalas tampa svarbiu veiksnium. Asmenims, kurie turi aukštąjį išsilavinimą ir yra investavę į mokymąsi visą gyvenimą, dažniau būdingas profesinis lankstumas (Turek, Henkens, 2021). Tuo tarpu asmenys, per savo gyvenimą dažniau dirbę darbus, kur tereikia menkesnės kvalifikacijos, sulaukę 60-ies susiduria su per gyvenimą sukaupta socialinės nelygybės patirtimi (Scherger ir kt., 2011).

Analizuojant šią grupę per regioniškumo prizmę, gyvenimo eigos perspektyva atskleidžia geografinės vietos svarbą. Regionuose gyvenančių 60–64 m. asmenų profesinė karjera dažnai buvo susijusi su lokalia pramonės ar žemės ūkio struktūra, kur skaitmeninių įgūdžių poreikis dešimtmečiais buvo minimalus (Mikulionienė, Gedvilaitė, 2014). Šiuolaikinės technologinės transformacijos kontekste ankstesnė patirtis tampa barjeru, o ne privalumu. Kaip teigia K. Walsh'as ir kt. (2021), sparti darbo rinkos skaitmenizacija didžiausią iššūkį kelia tiems vyresnio amžiaus darbuotojams, kurie savo kasdienybėje ar ankstesnėje darbinėje veikloje išvis nenaudojo technologijų. Be to, gyvenimo eigos teorija akcentuoja susietų gyvenimų principą, teigiantį, kad asmens sprendimai priklauso nuo šeimos ir artimiausios aplinkos konteksto (Elder, 1994). Priešpensinio amžiaus asmenims tai pasireiškia rūpinimosi įsipareigojimais ar sutuoktinio užimtumo statusu, kas dar labiau riboja jų mobilumą regionuose. 60–64 m. asmenų motyvacija likti darbo rinkoje nėra tik individualus pasirinkimas, tai sudėtingas praeities laimėjimų (ar praradimų) ir dabartinių regioninių galimybių derinys, lemiantis jų skaitmeninį bei socialinį pasirėmimą senatvės pensijos etapui.

Tęstinumo teorija, suformuluota R. Atchley (cit. Mikulionienė, 2011), teigia, kad vyresnio amžiaus asmenys siekia išlaikyti vidines ir išorines struktūras, naudodamiesi turimomis strategijomis iš savo praeities patirties. Vidinis tęstinumas susijęs su asmens tapatybės, vertybių ir įgūdžių išsaugojimu, išorinis – su socialinių vaidmenų ir aplinkos stabilumu. Tačiau asmenims, kuriems iki pensijos liko iki penkerių metų (60–64 m.), šis tęstinumas dėl sparčios darbo rinkos skaitmenizacijos tampa problemiškas. Mokslinėje literatūroje pabrėžiama, kad darbinis vaidmuo yra viena stipriausių suaugusio žmogaus tapatybės dalių (Wang, Shultz, 2010). Jei asmuo visą gyvenimą tapatinosi per tam tikrą profesinę veiklą, skaitmeninė transformacija gali būti suvokiama ne kaip galimybė, o kaip šio tapatybės tęstinumo grėsmė. Priešpensiniame amžiuje asmenys dažnai renkasi vengimo strategiją. Užuoat investavę į naujas skaitmenines kompetencijas, jie bando išlaikyti esamą būvį, tikėdamiesi sėkmingai pasiekti pensinį amžių su turimu žinių bagažu (Turek ir kt., 2022). Šią tendenciją pagrindžia Europos gyvenimo ir darbo sąlygų gerinimo fondo (Eurofound 2021) ataskaita, atskleidžianti, kad šią vengimo strategiją skatina ir darbdavių turimos vyresnių darbuotojų technologinio perkvalifikavimo nuostatos. Europoje į tai investuojama menkai, nes darbdaviai mano, kad priešpensinio amžiaus žmonės netrukus išeis į pensiją, todėl įmonės patirtos išlaidos mokymams tiesiog nespės atsipirkti.

Ši vengimo strategija dažnai remiasi ne turimais gebėjimais, bet subjektyvia savivoka, kai asmuo gali jaustis per senas technologijoms, net jei jo kognityvinės galimybės leistų jas įsisavinti. Tai ypač ryšku regioniniame kontekste. Remiantis vaidmenų teorija, profesinio vaidmens praradimas ar jo nuvertėjimas dėl technologinio nepasirengimo sukelia psichologinį diskomfortą ir mažina motyvaciją likti darbo rinkoje (Lytle ir kt., 2015). Lietuvoje atlikti tyrimai atskleidžia, kad priešpensinio amžiaus asmenys, susidūrę su būtinybe keisti nusistovėjusius darbo metodus skaitmeniniais, dažniau patiria perdegimą arba renkasi išankstinį pasitraukimą, jei tik leidžia finansinės aplinkybės (Zitikytė, 2019).

Tęstinumo teorija padeda atskleisti ir skaitmeninio nepasirengimo priežastis: asmenys, kurių darbinė biografija nebuvo susieta su technologijomis, nemato jų kaip savo tęstinumo dalies (Van Deursen, Helsper, 2015). Tai suformuoja specifinį barjerą, kai technologijos traktuojamos kaip svetimas elementas, o ne darbo palengvinimo priemonė. 60–64 m. asmenų grupėje sėkmingas užimtumas iki pat pensijos priklauso ne tik nuo fizinės sveikatos, bet ir nuo gebėjimo priimti technologijas kaip savo kasdienio darbo dalį.

Klasikinė veiklos teorija (pradininkas R. Havighurst'as) teigia, kad sėkmingas senėjimas yra neatsiejamas nuo asmens aktyvumo. Darbinė veikla čia suvokiama kaip esminis įrankis, padedantis išvengti socialinės izoliacijos ir išlaikyti aukštą savivertės lygį. Kaip pastebi J. Zitikytė (2019), vyraujantis motyvas tęsti darbą priešpensiniame amžiuje dažnai yra ne saviraiška, o ekonominis nepriteklus. Šiame kontekste išryškėja priverstinio

aktyvumo fenomenas, asmuo finansiškai priverstas išlikti darbo rinkoje, nors psichologiškai ar fiziškai jau gali būti pasirengęs pasitraukti. Regionuose šią įtampą dar labiau sustiprina skaitmeninių įgūdžių stoka.

Regioninis aspektas šią motyvų kaitą dar labiau komplikuoja. Remiantis savideterminacijos teorija (Vansteenkiste ir kt., 2004; Vansteenkiste, Van den Broeck, 2018), asmens motyvacija priklauso nuo autonomijos, kompetencijos ir socialinio ryšio pojūčio. Priešpensinio amžiaus asmenys regionuose dažnai jaučiasi praradę autonomiją dėl riboto darbo vietų pasirinkimo ir kompetenciją dėl skaitmeninio raštingumo stokos. Kai darbas tampa tik išgyvenimo, o ne savęs realizavimo priemone, darbinė veikla nebeteikia teigiamo poveikio asmens sveikatai bei gerovei (kurį numato veiklos teorija), o socialinė atskirtis didėja. 60–64 m. grupėje sveikata tampa kritiniu filtru, kuris parodo, ar asmuo gali tęsti veiklą (Schuring ir kt., 2007). Jei asmuo neturi skaitmeninių įgūdžių, leidžiančių pereiti prie fiziškai lengvesnio administracinio ar nuotolinio darbo, jis lieka dirbti fizinio darbo sektoriuje, kuris regionuose yra dominuojantis (Alavinia, Burdorf, 2008).

Gyvenamoji vieta veikia kaip struktūrinis determinantas, ribojantis aktyvaus senėjimo galimybes. Asmens motyvacija dirbti iki pensijos yra glaudžiai susijusi su socialine aplinka ir institucinėmis struktūromis (Walker, Maltby, 2012). Regionuose gyvenantys asmenys susiduria su vietos bausmės fenomenu, kuris pasireiškia ribota darbo vietų įvairove ir paslaugų nutolimu (Walsh ir kt., 2021). Didmiesčiuose 60–64 m. asmenys gali susirasti fiziškai lengvesnį darbą paslaugų sektoriuje, o kaimiškuosiuose regionuose vyraujanti darbo rinkos struktūra orientuota į fizinę ištvermę, kuri vyresniame amžiuje natūraliai mažėja (Alavinia, Burdorf, 2008). Analizuojant užimtumo determinantus pastebima, kad Lietuvoje regioninis veiksnys veikia stipriau nei išsilavinimas: profesinį išsilavinimą turintis asmuo didmiestyje turi daugiau galimybių persikvalifikuoti nei aukštąjį išsilavinimą turintis asmuo atokiame rajone, kur paslaugų sektorius neišvystytas.

Aplinkos gerontologija akcentuoja gyvenamosios vietos prasmingumą ir prisirišimą prie jos. Regionuose gyvenantys vyresnio amžiaus asmenys pasižymi mažesniu profesiniu mobilumu ir stipresniais socialiniais ryšiais vietos bendruomenėje (Mikulionienė, 2011). Tai reiškia, kad praradus darbą priešpensiniame amžiuje, tikimybė, kad asmuo persikels į kitą regioną ieškoti naujų galimybių, yra minimali (Žitikytė, 2019). Taigi vietos aplinka tampa galutiniu veiksniumi, lemiančiu tai, ar asmuo sėkmingai pasieks pensinį amžių būdamas darbo rinkoje, ar bus priverstas trauktis į socialinę atskirtį.

Lietuvoje susiduriame su akivaizdžiu prieštaravimu: viena vertus, vyresnio amžiaus žmonės yra skatinami kuo ilgiau dirbti ir išlikti aktyvūs (veiklos teorija), bet, kita vertus, šį aktyvumą gerokai apriboja skaitmeninių įgūdžių, kurie būtini šiuolaikiniame darbe (tęstinumo teorija), trūkumas. Todėl priešpensinio amžiaus asmenų užimtumas Lietuvoje turėtų būti vertinamas ne tik kaip individualus pasirinkimas, bet ir kaip regioninės bei skaitmeninės stratifikacijos pasekmė. Atlikta teorinė analizė leidžia teigti, kad 60–64 m. asmenų užimtumas yra nulemtas sudėtingų sąveikų: per asmens gyvenimą sukaupto kapitalo (Elder, 1994), darbinio vaidmens tęstinumo siekio (Atchley, cit. Mikulionienė, 2011) ir regioninės aplinkos diktuojamų sąlygų. Skaitmeninis raštingumas čia yra svarbiausia priemonė, padedanti žmogui pačiam tvarkytis savo gyvenimą, kuris regionuose gyvenantiems asmenims tampa pagrindine aktyvaus senėjimo principų įgyvendinimo kliūtimi (Gedvilaitė-Kordušienė, Rapolienė, 2023). Empirinėje dalyje bus tikrinama, kaip šios teorinės prielaidos koreliuoja su faktiniais Užimtumo tarnybos ir „Vilmorus“ tyrimo duomenimis dėl priešpensinio amžiaus asmenų pasirengimo skaitmeninei transformacijai.

2. Priešpensinio amžiaus (60–64 m.) asmenų užimtumo ir skaitmeninio raštingumo empirinė analizė

Tyrimo metodologija. Siekiant ištirti priešpensinio amžiaus (60–64 m.) asmenų užimtumo determinantus, skaitmeninį raštingumą ir motyvaciją likti darbo rinkoje, pasirinktas kiekybinio tyrimo dizainas, pagrįstas antrine duomenų analize (Užimtumo tarnyba, 2025b). Tyrimo metodas pasirinktas siekiant patikrinti skaitmeninės atskirties teorines prielaidas. Remiantis surinktais Užimtumo tarnybos duomenimis, darbe bus analizuojama, kaip asmens amžius, išsilavinimas ir gyvenamosios vietos kintamasis susisiečia tarpusavyje ir kaip tai lemia vyresnių žmonių galimybes įsitvirtinti darbo rinkoje (Walsh ir kt., 2021).

Tyrimė naudojami 2025 m. balandžio mėnesio reprezentatyviosios Lietuvos gyventojų apklausos, kurią Užimtumo tarnybos užsakymu atliko visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centras „Vilmorus“, duomenys (Užimtumo tarnyba, 2025b). Tyrimas atliekamas kaip antrinė duomenų analizė, gavus oficialų Užimtumo tarnybos sutikimą naudoti 2025 m. tyrimo pirminius nuasmenintus duomenis. Duomenų rinkinį sudaro 650 respondentų (priklausančių vyresnio darbingo amžiaus grupei (50 m. ir vyresni)) atsakymai, pateikti *MS Excel* formatu. Atliekant tyrimą griežtai laikytasi etikos principų: visi duomenys yra visiškai nuasmeninti, todėl asmenų tapatybė negali būti nustatyta.

Siekiant gilesnės įžvalgos dėl priešpensinio amžiaus specifikos, bendra imtis stratifikuota į dvi lyginamąsias grupes: 50–59 m. ir 60–64 m. Toks skirstymas moksliskai pagrindžiamas gyvenimo eigos perspektyva, leidžiančia identifikuoti asmens elgsenos ir nuostatų pokyčius likus mažiau nei penkeriems metams iki oficialaus pasitraukimo iš darbo rinkos (Kohli, 2007; Mikulionienė, 2023).

Duomenų analizei naudota aprašomoji statistika (dažnių ir procentinis pasiskirstymas). Siekiant palyginti 50–59 m. ir 60–64 m. grupes, taikyta lyginamoji analizė. Kadangi tyrimas remiasi subjektyvaus vertinimo rodikliais, interpretacija orientuota į tendencijų ir santykinų skirtumų nustatymą išsilavinimo bei gyvenamosios vietos aspektais.

1 lentelė. Respondentų (50–64 m.) socialinė-demografinė charakteristika (proc.)

Charakteristika	50–59 m. grupė (n = 383)	60–64 m. grupė (n = 267)
Lytis:		
Vyrai	42,3 % (n = 162)	50,9 % (n = 136)
Moterys	57,7 % (n = 221)	49,1 % (n = 131)
Išsilavinimas:		
Aukštasis	32,9 % (n = 126)	21,3 % (n = 57)
Aukštesnysis / Specialusis vidurinis	22,2 % (n = 85)	34,5 % (n = 92)
Vidurinis / Profesinis / Pagrindinis	44,9 % (n = 172)	44,2 % (n = 118)
Gyvenamoji vieta:		
Vilnius	22,2 % (n = 85)	15,7 % (n = 42)
Didieji miestai (K, Kl., Š, P)	20,9 % (n = 80)	24,0 % (n = 64)
Kiti miestai	25,8 % (n = 99)	25,8 % (n = 69)
Kaimo vietovės	31,1 % (n = 119)	34,5 % (n = 92)
Užimtumo statusas:		
Dirbantys (sandomas darbas, verslas)	81,5 % (n = 312)	67,8 % (n = 181)
Nedirbantys (bedarbiai, namų šeimininkės)	18,5 % (n = 71)	20,2 % (n = 54)
Pensininkai / Išankstinė pensija	0,0 % (n = 0)	12,0 % (n = 32)

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis UŽT ir „Vilmorus“ 2025 m. tyrimo duomenimis.

Tyrimo instrumentas (anketa) apėmė keturis pagrindinius rodiklių blokus:

- Socialiniai-demografiniai rodikliai: amžius, lytis, išsilavinimas, gyvenamoji vieta (didmiestis, miestas, kaimas), pajamos vienam šeimos nariui.
- Skaitmeninio raštingumo rodikliai matuoti subjektyviai vertinant gebėjimus: klausimai dėl konkrečių funkcijų vertinti pagal skalę nuo *visiškai nemoku* iki *puikiai moku*.
- Mokymosi ir kvalifikacijos kėlimo veikla, dalyvavimas mokymuose per pastaruosius dvejus metus.
- Užimtumo ir motyvacijos rodikliai, dabartinis statusas darbo rinkoje (dirbantysis, bedarbis), ketinimas dirbti sulaukus pensijos, pagrindiniai darbo tęsimui motyvai.

Demografinis respondentų pasiskirstymas (1 lentelė) atskleidžia struktūrinius lyginamųjų grupių skirtumus. Priešpensinio amžiaus (60–64 m.) grupėje fiksuotas mažesnis asmenų su aukštuoju išsilavinimu skaičius (21,3 %, lyginant su 32,9 % jaunesnėje grupėje) ir didesnė kaimo gyventojų koncentracija (34,5 %). Šis skirtumas gali rodyti skirtingą šių kartų gyvenimo eigos foną ir ankstesnį pasitraukimą iš švietimo sistemos, kas nulemia jų skaitmeninį atotrūkį. Demografinės charakteristikos vertinant skaitmeninį raštingumą svarbios, nes menkesnis išsilavinimas ir regioninė atskirtis teoriniuose modeliuose dažnai įvardijami kaip pagrindiniai technologinės atskirties veiksniai.

2.1. Skaitmeninis raštingumas ir technologinis pasirengimas: amžiaus, išsilavinimo ir gyvenamosios vietos sąveika

Analizuojant vyresnio darbingo amžiaus asmenų integraciją, subjektyvus skaitmeninis raštingumas tampa esminiu indikatoriumi, kuris rodo asmens gebėjimą išlikti darbo rinkoje. Tyrimo duomenys atskleidžia menkesnę deklaruojamą skaitmeninę savivertę priešpensinio amžiaus (60–64 m.) asmenų grupėje.

2 lentelė. Skaitmeninių įgūdžių įsivertinimas (proc.)

Klausimas: kaip gerai mokate naudotis kompiuteriu ir internetu?

Vertinimo kategorija	50–59 m. grupė (n = 383)	60–64 m. grupė (n = 267)
Labai gerai moku, galiu padėti kitiems	15,1 % (n = 58)	9,4 % (n = 25)
Gerai moku naudotis darbe būtinomis programomis	36,8 % (n = 141)	30,0 % (n = 80)
Moku pagrindinius dalykus (el. paštas, paieška)	39,7 % (n = 152)	45,7 % (n = 122)
Mokėjau, bet pamiršau	4,4 % (n = 17)	7,1 % (n = 19)
Visiškai nemoku	2,4 % (n = 9)	7,5 % (n = 20)
Nenurodė	0,0 % (n = 0)	0,3 % (n = 1)

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis UŽT ir „Vilmorus“ 2025 m. tyrimo duomenimis.

Aukščiausią subjektyvią kompetenciją (galiu padėti kitiems) turinčių asmenų dalis 60–64 m. grupėje mažėja (nuo 15,1 % iki 9,4 %). Tai rodo, kad prieš pat pensiją asmenys pradeda gerokai abejoti savo technologiniu pranašumu. Vyresniųjų grupėje reikšmingai išauga dalis tų, kurie apsiriboja tik pagrindiniais dalykais (45,7 %). Visiškai nemokančių naudotis kompiuteriu dalis 60–64 m. grupėje pasiekia 7,5 % (palyginti su 2 % jaunesnėje grupėje). Nors tai nėra didžioji dalis, tačiau kartu su kategorija *mokėjau, bet pamiršau*, susidaro 14,6 % asmenų, kurie yra visiškai atkirsti nuo skaitmeninės darbo rinkos.

Dar didesnė atskirtis išryškėja analizuojant gyvenamąją vietą. Tai empiriškai pagrindžia aplinkos gerontologijos įžvalgas dėl vietos. Kaimo vietovėse gyvenantiems priešpensinio amžiaus asmenims patyrus dvigubą izoliaciją dėl amžiaus ir gyvenamosios vietos infrastruktūros trūkumo.

Vilniuje dominuoja vidutinis lygis (45,2 %). Tai reiškia, kad miestų darbo rinka iš priešpensinio amžiaus žmonių vis dar sėkmingai išreikalauja technologinio pasirengimo, kurį respondentai vertina kaip vidutinį. Kaimiškose teritorijose didžiausia grupė yra bazinio lygio (46,8 %), o iškart po jos seka žemas / nulinis lygis (23,9 %). Aukštas įgūdžių lygis kaime yra retenybė (tik 6,5 %). Kaimo vietovėse net 70,7 % gyventojų (sumuojant bazinį ir žemą lygius) mažiau pasitiki savo skaitmeninėmis kompetencijomis. Remiantis apklausos duomenimis, ypač ryškus skaitmeninių įgūdžių skirtumas lyginant sostinę ir kaimiškose teritorijose gyvenančius asmenis. Žemo / nulinio lygio rodiklis Vilniuje, lyginant su beveik kas ketvirtu kaimo gyventoju (23,9 %), neturinčiu jokių deklaruojamų skaitmeninių įgūdžių. Šis kontrastas patvirtina, kad gyvenamoji vieta 60–64 m. grupėje veikia kaip struktūrinis filtras, didmiesčio aplinka priverčia asmenį naudotis

technologijomis, tuo tarpu kaimo infrastruktūra ir paslaugų prieinamumas kasdienio skaitmeninių įrankių naudojimo nereikalauja, taip didinant technologinį atsilikimą.

3 lentelė. 60–64 m. asmenų skaitmeninių įgūdžių įsivertinimas gyvenamosios vietos aspektu (proc.)

Įgūdžių lygis (savivertė)	Įgūdžių lygis	Vilnius (n = 42)	Didieji miestai (n = 64)	Kiti miestai (n=69)	Kaimas (n=92)
Aukštas: labai gerai moku / galiu padėti kitiems	Aukštas	16,7 % (n = 7)	6,2 % (n = 4)	11,6 % (n = 8)	6,5 % (n = 6)
Vidutinis: gerai išmanau darbe reikalingas programas	Vidutinis	45,2 % (n = 19)	34,4 % (n = 22)	26,1 % (n = 18)	22,8 % (n = 21)
Bazinis: moku pagrindinius dalykus (el. paštas, paieška)	Bazinis	38,1 % (n = 16)	40,6 % (n = 26)	53,6 % (n = 37)	46,8 % (n = 43)
Žemas / Nulinis: mokėjau, bet pamiršau / visiškai nemoku	Žemas / Nulinis	0,0 % (n = 0)	18,8 % (n = 12)	8,7 % (n = 6)	23,9 % (n = 22)

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis UŽT ir „Vilmorus“ 2025 m. tyrimo duomenimis.

Duomenų analizė leidžia identifikuoti ryškią skaitmeninės poliarizacijos tendenciją: kaimo vietovėse gyvenančių asmenų (60–64 m.) rizika patirti visišką technologinę atskirtį yra beveik keturis kartus didesnė (23,9 %) nei jų bendraamžių kituose miestuose (8,7 %). Tai leidžia daryti prielaidą, kad analizuojamoje amžiaus grupėje geografinis kintamasis tampa stipresniu užimtumo determinantu nei pats biologinis amžius, aplinka arba skatina skaitmeninių kompetencijų išlaikymą, arba jas naikina.

4 lentelė. Mokymasis ir kvalifikacijos tobulinimas per pastaruosius dvejus metus (proc.)

Klausimas: per pastaruosius dvejus metus mokėtės ar tobulinote savo kvalifikaciją?

Kategorija	Procentinė dalis grupėje
Besimokančiųjų skaičius	
50–59 m. (n = 135)	35,2 %
60–64 m. (n = 65)	24,3 %
Pagal vietovę (60–64 m. grupėje):	
1. Vilnius	16,9 %
2. Didieji miestai	35,4 %
3. Kiti miestai	18,5 %
4. Kaimo vietovės	29,2 %

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis UŽT ir „Vilmorus“ 2025 m. tyrimo duomenimis

Duomenų analizė atskleidžia mokymosi aktyvumo nuosmukį artėjant prie oficialaus pensinio amžiaus. Lyginant dvi amžiaus grupes, akivaizdu, kad 50–59 m. asmenys kvalifikaciją tobulino gerokai dažniau (35,2 %) nei 60–64 m. grupei priskirti respondentai (24,3 %). 10,9 procentinio punkto skirtumas rodo mažėjančias investicijas į žmogiškąjį kapitalą vėlyvajame darbingame amžiuje. Tai galima aiškinti tiek darbdavių nenoru investuoti į darbuotojus, kurių likęs laikas darbo rinkoje yra trumpas, tiek pačių asmenų silpstančia motyvacija prisitaikyti prie sparčiai kintančių technologinių reikalavimų. Tai patvirtina pasitraukimo teorija, kai likus keleriems metams iki pensijos, investicijos į skaitmeninį kapitalą asmeniui atrodo neberacionalios, nors darbo rinka reikalauja priešingai.

Analizuojant 60–64 m. asmenų grupę pagal gyvenamąją vietą, išryškėja regioninė mokymosi poliarizacija. Didžiausia besimokančiųjų dalis telkiasi didžiuosiuose miestuose (35,4 %). Taigi didmiesčių darbo rinka, pasižyminti aukštesniu skaitmenizacijos lygiu, verčia priešpensinio amžiaus asmenis nuolat atnaujinti žinias, kad išliktų konkurencingi. Priešinga situacija – rajonų centruose (kituose miestuose), kur mokymosi aktyvumas yra žemiausio lygio (18,5 %). Žemas mokymosi aktyvumo lygis yra viena pagrindinių priežasčių, kodėl 60–64 m. asmenų grupėje dominuoja tik bazinis skaitmeninis raštingumas. Nuolat neatnaujindami žinių, šios grupės asmenys patiria įgūdžių spragą, kuri tampa esminiu barjeru norint tęsti darbinę veiklą sulaukus pensinio amžiaus.

5 lentelė. 60–64 m. asmenų skaitmeninis raštingumas ir mokymosi motyvacija išsilavinimo aspektu (proc.)

Rodiklis	Aukštasis (n = 57)	Aukštesnysis (n = 92)	Vidurinis / profesinis (n = 118)
	Išsilavinimas		
Skaitmeninio raštingumo lygis:			
Aukštas	21,1 % (n = 12)	8,7 % (n = 8)	4,2 % (n = 5)
Vidutinis	56,1 % (n = 32)	33,7 % (n = 31)	14,4 % (n = 17)
Bazinis	22,8 % (n = 13)	45,7 % (n = 42)	56,8 % (n = 67)
Žemas / Nulinis	0,0 % (n = 0)	11,9 % (n = 11)	24,6 % (n = 29)
Mokymosi aktyvumas:			
Tobulino kvalifikaciją	40,4 % (n = 23)	26,1 % (n = 24)	15,3 % (n = 18)

Šaltinis: sudaryta autorės remiantis UŽT ir „Vilmorus“ 2025 m. tyrimo duomenimis.

Duomenys tiesioginės priklausomybės nerodo, t. y. aukštasis išsilavinimas savaime negarantuoja aukšto subjektyviai vertinamo skaitmeninio raštingumo lygio. Tačiau jis veikia kaip bazinis savivertės ir minimalių kompetencijų garantas, šioje grupėje visiškai eliminuotas skaitmeninis neraštingumas. Tuo tarpu vidurinio ir profesinio išsilavinimo grupėje matomas bazinio lygio (pagrindų) skaitmeninis raštingumas. Daugiau nei pusė respondentų (56,8 %) turi tik minimalius deklaruojamus įgūdžius, kurie neleidžia pretenduoti į aukštesnės kvalifikacijos skaitmenizuotas darbo vietas. Taigi vidurinis išsilavinimas priešpensiniame amžiuje be papildomų tikslinių mokymų tampa nepakankamas sėkmingai technologinei integracijai.

Vertinant aukštą ir vidutinį skaitmeninio raštingumo lygį aukštąjį išsilavinimą turintys asmenys šioje kategorijoje dominuoja (56,1 %), tai leidžia jiems sėkmingai konkuruoti darbo rinkoje net ir artėjant pensiniam amžiui. Priešinga situacija matoma vidurinio / profesinio išsilavinimo grupėje, kur didžioji dauguma (56,8 %) apsiriboja tik baziniais įgūdžiais (el. paštas, paieška), jų darbo rinkoje dažniausiai nepakanka.

Analizuojant kvalifikacijos tobulinimą (pastaruosius dvejus metus), asmenys su aukštuoju išsilavinimu savo kvalifikaciją tobulina beveik triskart aktyviau (40,4 %) nei turintieji vidurinį ar profesinį išsilavinimą (15,3 %). Tai empiriškai pagrindžia pranašumo teoriją, kuri teigia, kad asmenys, turintys didesnę pradinę žinių kapitalą, yra labiau motyvuoti jį atnaujinti, o tie, kuriems mokymasis būtinas, lieka užribyje.

60–64 m. grupėje išsilavinimas siejasi ne tik su savivoka grįstais skaitmeniniais įgūdžiais, bet ir koreliuoja su aktyviu noru mokytis. Be tikslinių valstybės ar darbdavių intervencijų vidurinį ir profesinį išsilavinimą turintiems asmenims gresia ankstyvas pasitraukimas iš darbo rinkos ne dėl amžiaus, o dėl nepakankamų technologinių kompetencijų įsivertinimo.

2.2. Motyvaciniai ir fiziniai barjerai 60–64 m. asmenų užimtumo trajektorijose

Vienas ryškiausių tyrimo metu išryškėjusių prieštaravimų yra atotrūkis tarp priešpensinio amžiaus asmenų finansinių lūkesčių ir jų objektyvaus pasirengimo (tiek sveikatos, tiek kompetencijų prasme) tęsti darbinę veiklą.

6 lentelė. Nuostatų dėl darbo tęstinumo pasiskirstymas amžiaus grupėse (proc.)

Klausimas: ar planuotumėte tęsti darbą sulaukę pensinio amžiaus?

Amžiaus grupė	Planuoja dirbti („Tikrai taip“)	Galbūt / Priklausys nuo aplinkybių	Neplanuoja
50–59 m. (n = 383)	27,2 % (n = 104)	37,9 % (n = 145)	33,9 % (n = 130)
60–64 m. (n = 267)	22,1 % (n = 59)	30,0 % (n = 80)	45,7 % (n = 122*)

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis UŽT ir „Vilmorus“ 2025 m. tyrimo duomenimis.

Darbo tęstinumo analizė (6 lentelė) atskleidžia, kad motyvacija likti darbo rinkoje vėlyvajame darbingame amžiuje išlieka santykinai aukšta. 60–64 m. grupėje daugiau nei pusė respondentų (52,1 %, sumuojant „Tikrai taip“ ir „Galbūt“ atsakymus) neatmeta galimybės dirbti toliau. Visgi, lyginant su 50–59 m. grupe, užtikrintas pasiryžimas dirbti mažėja (nuo 27,2 % iki 22,1 %), o neplanuojančiųjų dirbti dalis išauga iki 45,7 %.

Ypač reikšminga yra „Galbūt / Priklausys nuo aplinkybių“ grupė, kurią vyresnėje kategorijoje sudaro net 30,0 % respondentų. Nemaža dalis priešpensinio amžiaus asmenų priimtų sprendimą likti užimtumo sistemoje, jei būtų sudarytos tinkamos sąlygos. Vertinant tai per skaitmeninio raštingumo prizmę, galima daryti prielaidą, kad viena tokių aplinkybių yra tinkamų technologinių kompetencijų turėjimas, leidžiantis asmeniui subjektyviai jaustis kompetentingam ir užtikrintam savo verte darbo rinkoje.

7 lentelė. Motyvai, skatinantys norą dirbti sulaukus pensinio amžiaus (proc.)

Klausimas: kas skatina norą dirbti sulaukus pensinio amžiaus? (Galimi keli atsakymai)

Motyvaciniai veiksniai	50–59 m. grupė (n = 383)	60–64 m. grupė (n = 267)
Didesnės pajamos	17,2 %	14,2 %
Finansinis būtinumas	5,5 %	5,2 %
Aktyvumas ir bendravimas	16,2 %	10,1 %
Mėgstama veikla	13,8 %	12,4 %
Patirties perdavimas	11,2 %	7,9 %

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis UŽT ir „Vilmorus“ 2025 m. tyrimo duomenimis.

Kaip matyti 7 lentelėje, artėjant pensiniam amžiui ekonominis būtinumas tampa dominuojančiu motyvaciniu veiksnium. Tai leidžia daryti prielaidą apie priverstinio aktyvumo formavimąsi, kai asmuo lieka darbo rinkoje ne dėl to, kad tai atitinka jo aktyvaus senėjimo poreikius, o dėl to, kad neturi kitos finansinės alternatyvos. Tačiau stebimas ir socialinės motyvacijos nuosmukis: noras išlikti aktyviam ir bendrauti 60–64 m. grupėje sumažėja iki 10,1 % (palyginti su 16,2 % jaunesnėje grupėje). Nors ekonominis poreikis skatina priešpensinio amžiaus asmenis likti darbo rinkoje, nepakankama skaitmeninė savivoka gali tapti esmine subjektyvia šio poreikio realizavimo kliūtimi. Silpsta ir patirties perdavimo motyvacinis veiksnys (nuo 11,2 % iki 7,9 %). Jis rodo, kad vyresni žmonės nesijaučia galintys ko nors išmokyti kitus, galbūt todėl, kad jų subjektyvus technologinio pajėgumo vertinimas slopina pasitikėjimą savo profesine patirtimi. Šis sumažėjimas gali būti interpretuojamas ir kaip prarasto autoriteto jausmas: kai vyresni darbuotojai jaučia, kad jų sukaupta patirtis tampa mažiau aktuali skaitmenizuotoje aplinkoje, jie rečiau linkę save pozicionuoti kaip mentorius.

Kitas svarbus aspektas – asmens sveikata ir jos subjektyvus vertinimas.

Analizuojant subjektyvų sveikatos vertinimą (8 lentelė) galima įžvelgti, kad technologinė atskirtis persidengia su fizinės būklės savivoka. Sveikatos būklės savivertė yra vienas pagrindinių veiksnių, lemiančių asmens apsisprendimą likti darbo rinkoje arba iš jos pasitraukti. Tyrimo duomenys atskleidžia gilius pasiskirstymo skirtumus tarp asmens gyvenamosios vietos, išsilavinimo ir subjektyvaus sveikatos vertinimo, kas

siejasi su anksčiau aptartais skaitmeninio raštingumo rezultatais. Analizuojant gyvenamosios vietos aspektu, prasčiausia situacija yra kaimo vietovėse, kur blogą ar labai blogą sveikatą nurodo 16,3 % respondentų, tai yra beveik dvigubai daugiau nei Vilniuje (9,5 %). Be to, kaimo gyventojų grupėje dominuoja „vidutinis“ sveikatos vertinimas (59,8 %). Dar didesni skirtumai išryškėja analizuojant išsilavinimą. Asmenys su aukštu išsilavinimu savo sveikatą vertina geriausiai – net 56,1 % nurodo, kad jų sveikata yra gera arba labai gera. Priešinga situacija – vidurinio ar profesinio išsilavinimo grupėje, kur gera sveikata pasižymi tik 23,7 % asmenų, o kas penktas (20,3 %) teigia prastai besijaučiantis.

8 lentelė. 60–64 m. asmenų subjektyvus sveikatos vertinimas regiono ir išsilavinimo aspektais (proc.)

Klausimas: kaip vertinate savo sveikatos būklę?

Charakteristika	Labai gera / Gera	Vidutinė	Bloga / Labai bloga
Gyvenamoji vieta:			
Vilnius	38,1 % (16)	52,4 % (22)	9,5 % (4)
Didieji miestai	40,6 % (26)	48,4 % (31)	10,9 % (7)
Kiti miestai	49,3 % (34)	43,5 % (30)	7,2 % (5)
Kaimo vietovės	23,9 % (22)	59,8 % (55)	16,3 % (15)
Išsilavinimas:			
Aukštasis	56,1 % (32)	40,4 % (23)	3,5 % (2)
Aukštesnysis	41,3 % (38)	53,3 % (49)	5,4 % (5)
Vidurinis/Profesinis	23,7 % (28)	55,9 % (66)	20,3 % (24)

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis UŽT ir „Vilmorus“ 2025 m. tyrimo duomenimis.

Menkesnis išsilavinimas dažnai siejasi su intensyvaus fizinio darbo istorija, prastesne sveikata vėlyvajame darbingame amžiuje ir kartu prastesniais skaitmeniniais įgūdžiais. Ši grupė (vidurinio / profesinio išsilavinimo asmenys kaimo vietovėse) yra pati pažeidžiamiausia, nes fiziniai sveikatos apribojimai jiems neleidžia dirbti sunkaus fizinio darbo, o skaitmeninių kompetencijų trūkumas užveria duris į technologiškai pažangesnes darbo vietas.

Tyrimo analizė leidžia teigti, kad aktyvus senėjimas Lietuvoje – skirtingas procesas. Aukštąjį išsilavinimą turintys miestiečiai pasižymi gera sveikata, vidutinio / aukšto lygio skaitmeniniais įgūdžiais, savirealizacija. Tuo tarpu regionų gyventojai, turintys vidurinį ar profesinį išsilavinimą, patiria priverstinį aktyvumą, kurį riboja prastėjanti subjektyvi fizinė būklė ir technologinis nepakankamumas. Rezultatai atskleidžia, kad priešpensinio amžiaus asmenų užimtumo galimybės Lietuvoje griežtai segmentuotos. Nustatyta skaitmeninė poliarizacija (Vilnius ir kaimas) patvirtina M. Gedvilaitės-Kordušienės, G. Rapolienės (2023) įžvalgas dėl regioninės atskirties, tačiau šio straipsnio duomenys leidžia diskusiją papildyti nauju aspektu: skaitmeninė savivoka kaimo vietovėse yra keturis kartus žemesnio lygio nei didmiesčiuose. Tai leidžia teigti, kad gyvenamoji vieta veikia kaip struktūrinis filtras, kuris arba priverčia asmenį adaptuotis prie technologijų (Vilniaus atvejis), arba įstumia į technologinę izoliaciją.

Išvados

Atlikta teorinė ir empirinė analizė leidžia teigti, kad priešpensinio amžiaus asmenų užimtumas Lietuvoje yra geografiškai determinuotas procesas. Skaitmeninė atskirtis – tai ne tik individualių gebėjimų trūkumas, bet ir regioninės poliarizacijos pasekmė, kaimo vietovėse pasireiškianti kritiškai menka technologine savivoka.

Aukštasis išsilavinimas vėlyvajame darbingame amžiuje tarnauja kaip socialinis pagrindas, neutralizuojantis amžiaus sukeltą technologinę atskirtį. Tuo tarpu asmenys, turintys vidurinį ar profesinį išsilavinimą, silpniau save vertina, o tai riboja jų konkurencingumą skaitmenizuotoje darbo rinkoje.

Išryškėjo reikšmingi pasiskirstymo gyvenamosios vietos, išsilavinimo ir deklaruojamo skaitmeninio raštingumo tarpusavio skirtumai. Kaimo vietovėse žema arba nulinė skaitmeninė savivoka siekia 23,9 %, tuo tarpu Vilniuje šioje grupėje skaitmeninė atskirtis yra visiškai eliminuota (0,0 %). Asmenys, turintys vidurinę ar profesinį išsilavinimą, dažniausiai patenka į bazinį skaitmeninį raštingumo lygį (56,8 %), kur subjektyviai vertinamų įgūdžių pakanka tik asmeniniams poreikiams, bet ne konkurencingumui skaitmenizuotoje darbo rinkoje.

Artėjant pensiniam amžiui, investicijos į žmogiškąjį kapitalą mažėja: 60–64 m. grupėje mokymosi aktyvumas krenta iki 24,3 % (lyginant su 35,2 % 50–59 m. grupėje). Nustatytas tendencingas ryšys tarp pradinio išsilavinimo ir mokymosi motyvacijos: aukštąjį išsilavinimą turintys asmenys kvalifikaciją kelia beveik tris kartus dažniau (40,4 %) nei turintieji vidurinį išsilavinimą (15,3 %). Tai patvirtina sukaupto pranašumo teorijos prielaidą, kad mokymosi visą gyvenimą įprotis tampa pagrindine priemone, padedančia išvengti technologinės izoliacijos.

Priešpensinio amžiaus asmenų užimtumo trajektorijas riboja kompleksinė prastos subjektyvios sveikatos būklės (ypač tarp turinčiųjų vidurinį išsilavinimą – 20,3 %) ir žemo lygio skaitmeninio pasitikėjimo kaimo vietovėse tarpusavio sąveika. Kadangi ekonominis motyvas išlieka dominuojantis (14,2 %), sėkmingas užimtumo tęstinumas priklauso ne tik nuo individualių pastangų, bet ir nuo tikslinių technologinę ir socialinę atskirtį mažinančių regioninės politikos priemonių.

Literatūra

- Aidukaitė, J., Blažienė, I. (2021). Longer working lives – what do they mean in practice – a case of the Baltic countries. *International Journal of Sociology and Social Policy*, 42 (5/6), 526–542.
- Alavinia, S. M., Burdorf, A. (2008). Unemployment and retirement and ill-health: a cross-sectional analysis across European countries. *International Archives of Occupational and Environmental Health*, 82, 39–45. DOI: <https://doi.org/10.1007/s00420-008-0304-6>
- Brazienė, R., Mikutavičienė, I., Dorelaitienė, A., Žalkauskaitė, U., Jurkevičienė, J. (2017). *Vyresnio amžiaus asmenų diskriminacija Lietuvos darbo rinkoje*. Mokslo studija. Technologija.
- Butrica, B., Mudrazija, S. (2022). *Skills-Based Hiring and Older Workers*. Urban Institute. Research report.
- De Battisti, F., Gilardi, S., Guglielmetti, C., Siletti, E. (2016). Perceived employability and reemployment: Do job search strategies and psychological distress matter? *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 89 (4), 813–833.
- Desiere, S., Langenbucher, K., Struyven, L. (2019). Statistical profiling in public employment services: An international comparison. *OECD Social, Employment and Migration Working Papers*, No. 224.
- Elder, G. H. (1994). Time, Human Agency, and Social Change: Perspectives on the Life Course. *Social Psychology Quarterly*, 57 (1), 4–15.
- Eurofound. (2017). *Working conditions of workers of different ages: European Working Conditions Survey 2015*. Publications Office of the European Union.
- Eurofound. (2021). *Living, working and COVID-19 (Update April 2021): Mental health and trust decline across EU as pandemic enters another year*. <https://www.eurofound.europa.eu/en/publications/all/living-working-and-covid-19-update-april-2021-mental-health-and-trust-decline>
- European Commission. (2012). *Active Ageing Index 2012*. European Commission.
- European Commission. (2025). *Joint Employment Report 2025*. Employment, Social Affairs and Inclusion. https://employment-social-affairs.ec.europa.eu/joint-employment-report-2025-0_en
- Eurostat. (2025a). *Demography of Europe*. <https://ec.europa.eu/eurostat/web/interactive-publications/demography-2025>
- Eurostat. (2025b). *Employment rate of older workers, age group 55–64 [tesem050]*. <https://ec.europa.eu/eurostat/data-browser/view/tesem050/default/table>
- Froehlich, D. E., Beausaert, S., Segers, M. (2016). Aging and the motivation to stay employable. *Journal of Managerial Psychology*, 31 (3), 756–770.
- Gedvilaitė-Kordušienė, M., Rapolienė, G. (2023). Skaitmeninis vyresnio amžiaus žmonių įsitraukimas Lietuvoje: barjerai ir pagalbos galimybės. *Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika*, 27, 38–57. DOI: <https://doi.org/10.15388/STEPP.2023.27.3>
- Hardy, M. A., Reyes, A. M. (2016). Theories of work and retirement: Culture, trust, and the social contract. In V. L. Bengtson, R. Settersten (eds.). *Handbook of Theories of Aging*, 3rd ed., 305–326. Springer.
- Heinz, W. R., Krüger, H. (eds.). (2001). *Restructuring work and the life course*. University of Toronto Press.

- Humboldt, S., Miguel, I., Valentim, J. (2023). Is age an issue? Psychosocial differences in perceived older workers' work (un)adaptability, effectiveness, and workplace age discrimination. *Educational Gerontology*, 49 (8), 687–699.
- Ivleva, V., Kairys, A., Jurkuvėnas, V. (2024). Vyresnio amžiaus asmenų naudojimas internetu, laisvalaikio veiklų ir atminties gebėjimų lyginamoji analizė Baltijos šalyse. *Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika*, 27, 84–99. DOI: <https://doi.org/10.15388/STEPP.2023.27.5>
- Kohli, M. (2007). The Institutionalization of the Life Course: Looking Back to Look Ahead. *Research in Human Development*, 4 (3–4), 253–271.
- Lytle, M. C., Foley, P. F., Cotter, E. W. (2015). Career and retirement theories: Relevance for older workers across cultures. *Journal of Career Development*, 42 (3), 185–198.
- Malanowski, N., Ozcivlek, R., Cabrera, M. (2008). *Active ageing and independent living services: the role of information and communication technology*. European Community.
- Mikulionienė, S. (2011). *Socialinė gerontologija*. Mykolo Romerio universitetas.
- Mikulionienė, S. (2023). *Lietuvos gyventojų demografinių struktūrų ir procesų kaita*. Mokslo studija. LSMC Sociologijos institutas.
- Mikulionienė, S., Gedvilaitė, M. (2014). Lietuvos gyventojų senėjimas XXI a. pradžioje: demografinis ir gyvenimo kokybės aspektai. *Lietuvos socialinė raida*, 3, 25–42.
- Navickė, J., Straševičiūtė, Ž. (2023). “Survival” of older persons in the labour market: The case of Lithuania in the EU context. *Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika*, 27, 121–136. DOI: <https://doi.org/10.15388/STEPP.2023.27.7>
- OECD. (2020). *Increasing adult learning participation: Learning from successful reforms (Getting Skills Right)*. OECD Publishing.
- OECD. (2023). *Digital skills and the future of work*. OECD Publishing.
- Raemdonck, I., Beusaert, S., Fröhlich, D., Kochoian, N., Meurant, C. (2014). Aging workers Learning and Employability. *Aging Workers and the Employee-Employer Relationship*. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-319-08007-9_10; https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-319-08007-9_10
- Scherger, S., Nazroo, J., Higgs, P. (2011). Leisure activities and retirement: Do structures of inequality change in old age? *Ageing & Society*, 31 (1), 146–172.
- Schuring, M., Burdorf, L., Kunst, A., Mackenbach, J. (2007). The effects of ill health on entering and maintaining paid employment: evidence in European countries. *Journal of Epidemiology & Community Health*, 61 (7), 597–604.
- Sewdas, R., de Wind, A., van der Zwaan, L. G. L., van de Borg, W. E., Steenbeek, R., van der Beek, A. J., Boot, C. R. L. (2017). Why older workers work beyond the retirement age: A qualitative study. *BMC Public Health*, 17, 672. DOI: <https://doi.org/10.1186/s12889-017-4675-z>
- Skučienė, D., Moskvina, J. (2019). Employers' policies and attitudes towards the performance of older employees in Lithuania. *Business: Theory and Practice*, 20, 476–484. DOI: <https://doi.org/10.3846/btp.2019.44>
- Skučienė, D., Uleckienė, A., Moskvina, J., Bartkus, A. (2015). *Senėjanti visuomenė: Kaip mes pasirengę?* Lietuvos socialinių tyrimų centras.
- Taylor, P. (2011). Ageism and age discrimination in the labour market and employer responses. *Older workers: Research readings*, 46–64. National Centre for Vocational Education Research.
- Turek, K. (2020). How Skill Requirements Affect the Likelihood of Recruitment of Older Workers in Poland: The Indirect Role of Age Stereotypes. *Work, Employment and Society*, 34 (4), 550–570.
- Turek, K., Henkens, K. (2021). Participation in training at older ages: A European perspective on path dependency in life course trajectories. *Advances in Life Course Research*, 48.
- Turek, K., Henkens, K., Kalmijn, M. (2022). Gender and Educational Inequalities in Extending Working Lives: Late-Life Employment Trajectories Across Three Decades in Seven Countries. *Work, Aging and Retirement*, 10, 100–122.
- Turek, K., Mulders, J., Henkens, K. (2020). The Proactive Shift in Managing an Older Workforce 2009–2017: A Latent Class Analysis of Organizational Policies. *The Gerontologist*, 60 (8), 1515–1526.
- Užimtumo tarnyba. (2025a). *Švieslėntė*. <https://uzt.lt/stebesena>
- Užimtumo tarnyba. (2025b). „Vilmorus“ tyrimas: vyresnio darbingo amžiaus asmenų apklausa. <https://uzt.lt/data/public/uploads/2025/09/vilmorus-nauja-versija-9.pdf>
- Van Deursen, A. J. A. M., Helsper, E. J. (2015). A nuanced understanding of Internet use and non-use amongst the elderly. *European Journal of Communication*, 30 (2), 171–187.
- Vansteenkiste, M., Lens, W., De Witte, S., De Witte, H., Deci, E. L. (2004). The ‘why’ and ‘why not’ of job search behaviour. *European Journal of Social Psychology*, 34 (3), 345–363.
- Vansteenkiste, M., Van den Broeck, A. (2018). Understanding the Motivational Dynamics Among Unemployed Individuals. *The Oxford Handbook of Job Loss and Job Search*. Oxford University Press.
- Walker, A., Maltby, T. (2012). Active ageing: A strategic policy solution to demographic ageing in the European Union. *International Journal of Social Welfare*, 21, S117–S130.
- Walsh, K., Scharf, T., Van Regenmortel, S., Wanka, A. (2021). The intersection of ageing and social exclusion. *Social*

- Exclusion in Later Life*, 3–21.
- Wang, M., Shultz, K. S. (2010). Employee Retirement: A Review and Recommendations for Future Investigation. *Journal of Management*, 36 (1), 172–206.
- Watermann, H., Fasbender, U., Klehe, U. C. (2023). Withdrawing from job search: The effect of age discrimination. *Acta Psychologica*, 234, 103875.
- World Economic Forum. (2020). *The Future of Jobs Report 2020*. World Economic Forum.
- World Health Organization. (2015). *World report on ageing and health*. World Health Organization.
- Zacher, H. (2013). Older job seekers' job search intensity. *Ageing & Society*, 33 (7), 1139–1166.
- Zieleńska, M., Sztandar-Sztanderska, K. (2020). What Makes an Ideal Unemployed Person? *Social Work and Society*, 18 (1), 1–16.
- Zitikytė, K. (2019). To work or not to work: Factors affecting bridge employment beyond retirement, case of Lithuania. *Ekonomika*, 98 (2), 33–54.
- Zitikytė, K. (2021). *Labor Market Participation of Older Workers in Lithuania: Factors Affecting Employment in Old Age*. Doktoro disertacija. Vilniaus universitetas.

EMPLOYMENT OPPORTUNITIES OF PRE-RETIREMENT AGE (60 TO 64) INDIVIDUALS: DIGITAL SELF-PERCEPTION AND REGIONAL POLARISATION

INGA NOMEIKIENĖ

Lithuanian Social Science Centre, Institute of Sociology, Klaipėda University (Lithuania)

Summary

This article analyses the employment of pre-retirement age individuals (60 to 64 years old) and its links to digital literacy and subjective health status in Lithuania. The study aims to identify the main technological and social barriers that limit the motivation and opportunities for older working-age individuals to remain in the labour market in the context of regional disparity. A secondary data analysis was conducted using data from a 2025 survey of the Lithuanian population (n=650). A comparative analysis was applied, dividing respondents into two age groups (50 to 59 and 60 to 64 years old) and evaluating their self-reported digital literacy based on place of residence and level of education. The study revealed a sharp regional polarisation: in rural areas, low or zero digital self-perception among individuals aged 60 to 64 reaches 23.9%, whereas in the capital city this indicator is eliminated. It was found that higher education acts as a protective factor against technological isolation, while individuals with secondary education typically possess only basic competencies, which are insufficient in a digitalised labour market. Employment trajectories of pre-retirement age individuals in Lithuania are determined by a complex interaction between declining investment in human capital, poorer subjective health status, and a lack of digital confidence. The article concludes that active ageing in the regions often transforms into forced activity, driven by economic deprivation rather than successful technological adaptation.

KEY WORDS: *pre-retirement age, employment, digital literacy, regionality, social gerontology.*

Gauta: 2026.02.15

Priimta: 2026.03.25

Pasirašyta spaudai: 2026.04.20